

“АДАБУ-Л-ИМЛО ВА-Л-ИСТИМЛО” АСАРИНИНГ ХУРОСОН ИЛМИЙ МУҲИТИДА ТУТГАН ЎРНИ**Юсупов Ҳалилуллоҳ Саъди ўғли***Ўзбекистон Халқаро Ислом академияси таянч докторанти*

Аннотация: Ушбу мақолада Абдулкарим Самъонийнинг “Адабул-л-имло ва-л-истимло” асарини Хуросон илмий муҳитида тутган ўрни ҳақида сўз боради.

Калит Сўзлар: *имло, истимло, мумлий, мустамлий, котиб.*

КИРИШ

Хорижлик ва маҳаллий тадқиқотчиларнинг Абдулкарим Самъоний ҳаёти ва ижоди борасида қилган изланишларига қаралганда, олимнинг тарихга оид “Ал-ансоб” номли шоҳ асарига кўпроқ эътибор қаратилгани гувоҳи бўлинади. Шу эътибордан олимнинг тарихчи ва насабшунос жиҳати ўрганилган. Олимнинг “Адабул-л-имло ва-л-истимло” асари ўрганиб чиқилгандан сўнг, олимнинг машҳур муҳаддис эканлиги, ҳадис илмларида моҳир ва мўътабар бўлгани намоён бўлди. Замонасининг Ибн Асокир, Абул Фатҳ Боқиллоний каби имомлари олимдан ҳадис ривоят қилгани, имом Заҳабий, Ибн Халликон, Тожиддин Субкий, Ибн Касирдек алломаларнинг олим ҳақидаги мақтовлари ва эътирофлари Самъонийнинг илмий даражаси нақадар юксак бўлганлигига далил бўлади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Абдулкарим Самъонийнинг “Адабул-л-имло ва-л-истимло” асари ҳадис илми таълим методологиясида юксак аҳамиятга эга асар ҳисобланади. Асар муҳаддисларнинг илм талаб қилиш ва уни ўрганишдаги йўллари батафсил изоҳлаб беради. Қуйида асарнинг таркибий тузилиши, унинг аҳамияти, таълим методологиясида тутган ўрни бўйича батафсил маълумотлар баён қилинади.

Аввало асар номини Имом Заҳабий, Субкий, Ҳожи Халифа, Исмоил Пошо Бағдодийлар “Ал-имло ва-л-истимло” деб аташган. Имом Зарқаший, Саҳовий, Имом Суютийлар эса “Адабул-л-имло” дейишган.

Асар “Адабул-л-имло ва-л-истимло” деб номланиб, сўзма-сўз таржима қилинганда “ҳадис айиш ва ёзиб олиш одоби” деган маънони англатади. Муҳаддислар истилоҳида ҳадис ривоят қилиш жараёни “имло”, мажлисда талабаларга етказиш “истимло” ва ёзиб олиш жараёни “китоба” деб аталган. Таърифдан келиб чиқиб, ҳадис ривоят қилаётган шайхга “мумлий”, ёзиб олаётган талабага “котиб” деб айтилган. Ушбу таърифдан келиб чиқиб, аллома асарни “Адабул имло вал истимло” деб номлаган. Яъни, ҳадис ривояти билан шуғулланувчи устоз-шогирд одоблари деган маънони англатади.

Умуман олганда “имло ва-л-истимло” мавзусида ёзилган китоблар “Мусталаҳул ҳадис” (Ҳадис илми истилоҳлари) фан соҳасининг тармоқларидан бири ҳисобланади.

“Адабул имло вал истимло” асарнинг ёзилиш тарихини муаллифнинг асарга ёзган муқаддимаси ифодалаб беради. Унда муаллиф шундай дейди: “Биродарим, Аллоҳ сени ҳифзи ҳимоясида сақласин, мендан ривоят қилиш ва эшитиш одоблари, ривоят қилувчи ва эшитувчига зарур бўлган юксак ахлоқларлар билан хулқланиш ва набавий суннатга эргашиш масалалари ҳақида бирор асар таълиф қилишимни сўрадингиз. Шу билан бирга асар мухтасар бўлишини истадингиз. Зеро, ҳимматлар озайган, сиз сўраган маълумотлар ҳадис илмлари ичида келтирилган. Уни топиб ўқишга бўлган қизиқиш эса сўнгандир. Сиз сўраган маълумотларни ўзида жамлаган асар ёзиш учун Аллоҳга истихора қилиб, уни тўплашга киришдим. Асарда муҳаддис ва талабага зарур бўлган одоблар, ўқитиш ва ўрганиш услубларига тегишли маълумотларни келтирдим”.

Муқаддимага назар солинса, “мухтасар асар” деган сўзга гувоҳ бўлинади.

Дастлаб Имом Самъоний ушбу мавзудаги китобга эҳтиёж борлигини кўриб, “Тирозу-з-заҳаб фи адаби-т-талаб” асарини ёзди. Аммо асар ҳажми катта бўлган ва талабаларга уни ўқиш ва ёдлаш қийин қийин эди. Сўнг баъзи талабалар ундан талаба ва муаллимнинг одоб-ахлоқига доир осон ва қисқача бир китоб ёзиб беришни илтимо қилишди. Шундан сўнг Самъоний ушбу китобини тасниф этди⁴². Шунинг учун аллома мухтасар асар ёзишни қарор қилиб, ушбу асарни таълиф қилган.

Самъонийнинг ушбу китобдаги услуби:

“Адабул-л-имло ва-л-истимло” асарининг услуби қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, асар қуйидаги қисмларга тақсим қилинган.

Муаллиф асарини муқаддима, кириш ва уч фаслга тақсимлади.

–Муқаддимада китобни таълиф қилиш сабабларини келтирди;

–Кириш қисмида эса илми толиб одобларининг аҳамиятини баён қилди;

–Биринчи фаслда “мумлий” (ҳадис ривоят қилувчи)нинг одобини баён қилди;

–Иккинчи фаслда “мустамлий” (ривоятни етказувчи)нинг ҳадисни қабул қилиб олиши ёритилган;

–Учунчи фаслда ҳадисни ёзувчи талабанинг одобини баён этилган. Ушбу фаслнинг хотимасида ёзиш ва унинг предметлари (қалам, сиёҳ каби) одоблари келтирилган;⁴³

Иккинчидан, муқаддимада айтилганидек талабаларга ўқиш ва ёдлашлари осон бўлиши учун асар мухтасар қилинган.

Учунчидан, кўп ўринларда Қуръони карим оятларидан далиллар келтирилган.

Қуръон оятларига алоқадор мавзулар келганда, уни исботлаш учун оятлардан келтириб ўтилади. Масалан, китобда бирор жойга бормоқчи бўлган киши, йўлга чиққанида нима қилиши лозимлиги тўғрисида қуйидагича келтирилади:

“Агар киши мажлисга бораётган бўлса, юришидан мақсадни кўзласин. Аллоҳ таоло айтади: **“Раҳмоннинг (суюкли) бандалари ерда камтарона юрадиган, жоҳил**

⁴² Абдулкарим Самъоний. Адабул имло вал истимло. Аҳмад Муҳаммад Абдурахмон Муҳаммад Махмуд тадқиқи. 1-жуз. – Жидда: “Матбаатул Маҳмудийя”, 1993 йил. – Б.49.

⁴³ Уша асар. – Б.50.

кимсалар (бемаъни) сўз қотганда “Саломатлик бўлсин!” деб жавоб қиладиган кишилардир”⁴⁴”.

Тўртинчидан, кўп ўринларда исботлаш учун набавий ҳадислардан ҳам келтирилган.

Бешинчидан, баъзи олимларнинг сўзлари келтирилган.

Олтинчидан, илмга даъват қилиш юзасидан баъзи мавзуларга муносиб шеърлар келтирилган.

Еттинчидан, ҳадислар, хабарлар ва шеърларни санадлари билан келтиришни ўзига лозим тутган.

Саккизинчидан, исноддаги иллатлар сабабини баён қилган.

Тўққизинчидан, бир ҳадисни фойдалилигини ошириш учун уни ҳар хил иснодлар билан келтирган. Яъни, ҳадисни мустаҳкамлаш учун такрор келтирган.

ХУЛОСА

Таълим-тарбия, ёшларни илмга қизиқтириш барча давр ва маконларда долзарб мавзу бўлиб келган. Таълим жараёнини самарили ва юқори даражада ташкил этиш учун Абдулкарим Самъонийнинг “Адабул-л-имло ва-л-истимло” асари намуна бўлади.

ФЙДАЛИНГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ

16. Муҳаммад ибн Аҳмад Заҳабий. Сийар аълумун нубало. 20-жуз. – Байрут: “Муассасатур рисола”, 1982.
17. Тожиддин Субкий. Табақотуш шофиийятул кубро. 7-жуз. – Байрут: “Дорул кутубил илмийя”, 1964.
18. Ўрта аср шарқ алломалари энциклопедияси. Самарқанд -2016. – Б.41.
19. Абдуллоҳ Абдулҳамид Саад.Ўрта Осиё олимлари комуси. – Т.: Имом Бухорий республика илмий-маърифий маркази нашриёти, 2007.
20. Абдулкарим ас-Самъоний. Ал-Ансоб. Абдулғафур Раззоқ Бухорий, Комилжон Раҳимов таржимаси. – Тошкен, 2017.
21. Ибн Салоҳ. Улум ал-ҳадис. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмийя, 1984.
22. Д.Раҳимжонов, Д.Муратов. Ҳадисшунослик фанидан маърузалар матни. – Тошкент, 2010 йил.
23. Абдулкарим Самъоний. Адабул имло вал истимло. Аҳмад Муҳаммад Абдулраҳмон Муҳаммад Маҳмуд тадқиқи. 1-жуз. – Жидда: “Матбаатул Маҳмудийя”, 1993 йил.
24. https://ar.wikipedia.org/wiki/أبو_سعد_السمعاني
25. <https://www.ahlalhdeth.com>
26. <https://www.alukah.net>

⁴⁴ Фурқон сураси, 63-оят.

27. <https://www.goodreads.com>
28. <https://waqfeya.com>
29. <http://islamdag.ru>
30. <http://sunna.e-minbar.com>